

כנפי רוּח

101 מאמרי התבוננות בפרשיות התורה

יעקב אלטמן

אור עציון ספרי איכות תורניים
המכון התורני ע"ש ר' יצחק וחנה סטרולוביץ'

תוכן העניינים

13	טיב הספר
15	הקדמה
19	ספר בראשית
21	פרשת בראשית
24	1. החטא והבחירה : מאדם הראשון ועד דור אחרון
28	2. "נתנה לאשר ישר בעיניו"
33	3. בחגגי היונה
38	4. "כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים"
42	5. מקור הברכה
46	6. מעשה אבות סימן לגלויות
49	7. אוי לי מיוצרי ואוי לי מיוצרי
55	8. אילו של אברהם
59	9. הסתלקותה של שרה אמנו מן העולם
63	10. ה' אלהי אדני אברהם
67	11. רבקה ובניה - חכמת נשים בנתה ביתה
70	12. ולאם מלאם יאמץ
73	13. ויחלם והנה סלם - "סלם זה סיני"
76	14. "כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את בית ישראל" (רות ד)
79	15. איזהו גבור - הצולע על ירכו
83	16. הקזונה יעשה את אחותנו
88	17. יוסף ואחיו - ישראל והאומות
91	18. עשרה הרוגי מלכות
95	19. 'עצמות' יוסף
99	20. "חלום שניהם"
103	21. כי נבהלו מפניו
107	22. אפשר דבר שנצטער בו אותו צדיק, יכשל בו?
111	23. שכם אחד על אחיך
	24. תהא האמת נר לרגלינו, ונר להרגלינו

115..... ספר שמות

117	25. אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה.....	פרשת שמות
121	26. וְאַחֲרַי כֵּן יֵצְאוּ בְרַכְשׁ גָּדוֹל	
125	27. וְאֲנִי אֶקְשֶׁה אֶת לֵב פְּרַעֲהַ... וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה'.....	פרשת וארא
128	28. ה' הַצְּדִיק וְאֲנִי וְעַמִּי הַרְשָׁעִים	
	29. וְלֹא יִתֵּן הַמִּשְׁחִית לְבֹא אֶל פְּתִיכֶם לְנִגְף - תקשורת	פרשת בא
133	המונים: הילד החמישי שאינו יודע לשתוק	
136	30. ביעור חמץ וביאור חמץ.....	
140	31. מְרִיָּם - מֵרָם	פרשת בשלח
143	32. הקב"ה מרפא מֵר במר	
147	33. "...וְיָמִיד עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ - לֹא תִרְצָח"....	פרשת יתרו
150	34. קידוש יום השבת וכיבוד אב ואם	
154	35. כי גרים הייתם בארץ מצרים	פרשת משפטים
158	36. נעשה ונשמע.....	
163	37. "מִבֵּית וּמְחוּץ תִּצְפְּנוּ".....	פרשת תרומה
167	38. מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרָבִים.....	
172	39. פרפראות לתורה.....	פרשת תצוה
176	40. כִּי הִגִּידוּ לוֹ אֶת עַם מְרִדְכִי - לרגל חג הפורים	
181	41. כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ וּבְאָחִיו וְלָתֵת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה	פרשת כי תשא
186	42. העורף הישראלי	
191	43. 'בנות ישראל היו בידן מראות'.....	פרשת ויקהל
195	44. בָּקַע, לַגְלַגְלַת מַחְצִית הַשָּׁקֶל	פרשת פקודי
199	45. שקלי שנאה ושקלי אהבה	

203..... ספר ויקרא

205	46. שפיכות דמים הוא דוֹל ?	פרשת ויקרא
210	47. אָשָׁם תְּלוּי וְאָשָׁמָה תְּלוּיָה	
213	48. תורת העולה.....	פרשת צו
217	49. והעלה על רוחכם.....	
221	50. אש זרה - אשר לא צוה	פרשת שמיני
225	51. "בְּקִרְבֵי אֶקְדָּשׁ" - התורה, תחילתה וסופה קידוש ה'.....	

228	52. שבעה ימים תחת אמו	פרשת תזריע
233	53. פְּרוּחַ תְּפִיחַ הַצָּרְעָתָה	
236	54. תּוֹרַת הַמְּצָרָע	פרשת מצורע
239	55. "פְּשָׁה הִנֵּנֶע בְּבֵית צָרְעַת מִמְּאֲרַת הוּא" (ויקרא יד, מד)	
243	56. איסורי עריות - וְלֹא תִקְיֵא הָאָרֶץ אֶתְכֶם	פרשת אחרי מות
247	57. "לֹא תִקֶּם וְלֹא תִטֹּר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ, וְאֶהְבֶּתָּ"	פרשת קדשים
250	58. לֹא זֹכִיךְ לַעֲצֹמֵן בְּכֹחַ גּוֹפֶן	פרשת אמור
255	59. "וְלֹא תִחַלְלוּ אֶת שֵׁם קְדוֹשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"	
259	60. "וַיִּרְאֶת מַאֲלֵהֶיךָ" (חלק א)	פרשת בהר
262	61. "וַיִּרְאֶת מַאֲלֵהֶיךָ" (חלק ב)	
265	62. מפני חטאינו גלינו מעצמנו (חלק א)	פרשת בחקתי
269	63. מפני חטאינו גלינו מעצמנו (חלק ב)	
273	ספר במדבר	
275	64. "שָׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"	פרשת במדבר
278	65. בין יהדות לנצרות	
282	66. בין אמהות ושטייה	פרשת נשא
286	67. קדוש וחוטא	
289	68. וְהָאִסְפָּסְפָּה אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הִתְאַוּוּ תְּאֻהָה	פרשת בהעלותך
295	69. משה אהרן ומרים - "צאו שלשתכם"	
298	70. המוציאים שם רע	פרשת שלח
302	71. וַיִּלְנוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהְרֹן כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (במדבר יד, ב)	
305	72. "וּמַדּוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל קְהַל ה'?" (חלק א)	פרשת קרח
309	73. "וּמַדּוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל קְהַל ה'?" (חלק ב)	
313	74. משעבדין את לבם (חלק א)	פרשת חקת
316	75. משעבדין את לבם (חלק ב)	
320	76. שרו של מלך וטבחו של מלך	פרשת בלק
324	77. לְקַחְתִּי מֵעֵשָׂה הָאֵתוֹן	
327	78. קנאות שבמעשה וקנאות שבלב	פרשת פנחס
330	79. הביאו עלי כפרה על שמיעטתי את הירח	

334	80. "נְשֵׁי מִדְיָן"	פרשת מטות
338	81. עַד מוֹת הַפְּהֵן הַגָּדֹל	פרשת מסעי
343 ספר דברים		
345	82. "בְּשִׁנְאֵת ה' אֲתָנוּ"	פרשת דברים
350	83. מֵה לֹא נֹאמַר בְּפִרְשַׁת דְּבָרִים	
354	84. אִמוּנָה שְׁלֵמָה	פרשת ואתחנן
358	85. בַּחִירָה וּסְגוּלָה	
362	86. בַּחִירָה וְחִשְׁיָה	פרשת עקב
365	87. בֵּין חֹטֵא הַעֲגָל וְחֹטֵא הַמְּרַגְלִים	
369	88. לֹא תִסַּף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ	פרשת ראה
373	89. "כִּי דְבַר סָרָה עַל ה' אֱלֹהֵיכֶם"	
376	90. "צִדְקָה צִדְקָה תִרְדֹּף"	פרשת שופטים
382	91. "עֲדִינוּ הָעֶצְוִי"	
385	92. אִמָּא צִיפּוֹר	פרשת כי תצא
389	93. לֹא תִשְׁכַּח	
394	94. מַכַּת הַרְהוּרִים (חֵלֶק א')	פרשת כי תבוא
398	95. מַכַּת הַרְהוּרִים (חֵלֶק ב')	
400	96. "בְּפִיךָ וּבְלִבְכֶךָ לַעֲשׂוֹתוֹ"	פרשת נצבים
405	97. הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לְמוֹת	פרשת וילך
411	98. [הַפְּטָרָה 'שׁוֹבָה יִשְׂרָאֵל'] * תְּשׁוּבָה מֵאֲהָבָה	פרשת האזינו
415	99. [בֵּין רֹאשׁ הַשָּׁנָה וְיוֹם כ"כ] * הַחֲזִירְנוּ בַתְּשׁוּבָה שְׁלֵמָה לַפְּנִיךָ.	
419	100. תּוֹרָה צְוָה לָנוּ מִשָּׁה מוֹרְשָׁה - לְרַגְלֵי יוֹהֵכ"פ, סוֹכוֹת	פרשת וזאת הברכה
423	101. בֵּין שְׁמֵעוֹן לְלוֹי	
429	1. הַתּוֹרָה, פִּירוּשֵׁיהָ וּמְפִרְשֵׁיהָ	נספח
437	2. עַל סְפָרִים, מַחְבְּרֵיהֶם וְקוֹרְאֵיהֶם	

הרב שבתאי א' רפפורט ראש המכון הגבוה לתורה

המכון הגבוה לתורה ע"ש לודביג ואריקה יסלזון
The Ludwig and Erica Jesselson Institute for **Advanced Torah Studies**

בע"ה

א דר"ח אדר תשע"ז

לכבוד

ידידי ד"ר יעקב אלטמן הי"ו

רוב ברכה על אסופת מאה ואחד המאמרים שקראת שמם "כנפי רוח" וזכית אותי בקריאתם.

מתוך מאמריך נושבת רוח רעננה, המשלבת שיחות מוסר בסגנון עולם הישיבות של הדורות שעברו, עם תפיסה מוסרית-פסיכולוגית של התבוננות בפרשיות התורה כדי ללמוד מהן התייחסות נכונה של אדם לחברו, למשפחתו ולמקומו.

ההתבוננות נעשית בסיפורי התורה, כמו במצוות האמורות בתורה, ודורשת גם את סגנון הדברים שנכתבו, גם את סדרם, בחינת "דבר הלמד מעניינו", מתוך הקשבה ממוקדת לתורה שבכתב ולמפרשיה.

מתוך הדברים ניכר שהם יוצאים מן הלב ומן המוח כאחת, וכי המחבר שותף בחוויות אותן הוא מתאר. כך ההקשבה וההתבוננות החווייתית אינן באות מן החוץ אלא מבפנים, ונפשך משוקעת בהן. שילוב כזה של המחבר עם חידושי התורה והמחשבה התורנית שלו חשובים ביותר בחינת "תורה דיליה היא" (קידושין לב,ב).

ויהי רצון שיקוימו בדך דברי דוד המלך ע"ה נעים זמירות ישראל בפתיחת תהלים, בפסוקים שמהם נדרשת שייכות התורה

אל לומדה אֶשְׁרֵי הָאִישׁ וּגְוִי: כִּי אִם בְּתוֹרַת ה' חִפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה:
וְהִיא כְּעַץ שְׁתוּל עַל פְּלָגֵי מַיִם אֲשֶׁר פְּרִיּוֹ יִתֵּן בְּעֵתוֹ
וְעָלְהוּ לֹא יִבּוֹל וְכָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יִצְלִיחַ:

כעתירת המוקירו ומברכו

הרב פרופ' יצחק קראוס.
המדרשה לנשים אונ' בר אילן.
לשעבר נשיא המכללה האקדמית, הרצוג, גוש עציון

ב"ה, אדר תשע"ז

לכבוד ידידי ר' יעקב ד"ר אלטמן

עיינתי בספרך "כנפי רוח" ובו 101 מאמרים על פרשיות השבוע (דוק, 101 - עובד ה', כמאמר הגמ' בחגיגה). אציין שדבריך בנויים על אדני הבקיות והעיון המעמיק בדברי תורתנו הקדושה, כיאה ל"עובד ה'". במאמריך אתה מעלה שאלות נוקבות, ומתמודד עמן בהצלחה. לענ"ד הצלחת לעשות ציצים ופרחים ולפאר את דברי התורה בשכל ישר ובסברא נכונה.

רבי אליעזר הגדול העיד על עצמו: "שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו מעולם" (סוכה כח), ובאבות דרבי נתן נאמר עליו: עמד ופתח ודרש בדברים שלא שמעתן אוזן מעולם, והרבה שואלים - הכיצד? אלא שאין זו סתירה, לימוד התורה משולבים בו מסורת מחד גיסא, "שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו מעולם", והטעמת הדברים, והתאמתם לכל דור ודור - וזוהי החידוש "שלא שמע אוזן מעולם". כך המחבר דנן, דבריו בנויים על מסורת ישראל סבא, עם פרשנות מודרנית.

על שלושה אדנים בנויה משנתו של המחבר דנן:

א. מסורת ישראל סבא, הדבקה באמונה בתורה מן השמים, ובקדושת התורה שבע"פ לדורותיה.

ב. "לא הביישן למד", רבי יעקב לא נרתע משאלות נוקבות, וזאת כדי לקיים מלחמתה של תורה.

ג. המחבר כידוע עוסק בתורת הנפש, ובעיקר בחיבור שבין רוח לגוף, כדברי התרגום עה"פ: "ויהי האדם לנפש חיה" - "רוח ממללא" - וזהו הדיבור המחבר בין הרוח והגוף. בדבריו הוא משלב הסברים פסיכולוגיים לדברי התורה, תובנות שאינן מנמיכות את קומת אישי התורה, אלא מראה את תורת החיים בשלמותה. דוגמאות לכך מצויות בפרשת ויקרא על המדרש המצמרר על שני הכהנים שרצו בכבש, וכן כמאמר לפרשת בחקותי "מפני חטאינו גלינו מעצמנו".

אני מאחל לך שתמשיך לעסוק בדברי תורה, ויפוצו מעיינותיך חוצה.

בברכת התורה

יצחק קראוס

לק"י

כ"ד באדר תשע"ז
22 במרץ 2017

דברי ברכה והערכה

היה בפני הרב ד"ר יעקב אלטמן הי"ו, שלא הכרתיו, והגיש לי את גליונות ספרו על פרשיות השבוע "כנפי רוח", השתאיתי מגדלותו ומפשטותו, ומשיחו, שיח מושכל וברור.

לצערי, לא היה סיפק בידי לעיין בכל הגליונות אלא במקצתן, מפאת קוצר הפנאי.

אך ראה ראיתי, כיצד משתקפת הייחודיות שבאישיותו, בייחודיות מאמריו. מחד הוא למד בשיבות, ומאידך הוא איש האקדמיה. והוא השכיל שהשכלה התורנית שלו, תבוא לידי ביטוי ייחודי, בשל האקדמיות שבו, שיטתיות, בהירות, חשיבה מקורית, ומתוך חיבור להווייתנו האקטואלית. ראה לדוגמא "ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף", "תקשורת ההמונים", "הילד החמישי שאינו יודע לשתוק", שבו הוא השכיל לתאר סוג של עבדות איומה, עבדים לעבדים, בימינו ועוד. "ביעור חמץ וביאור חמץ". שכן בלי ביאור חמץ, יקשה מאד להבין מצוות ביעור חמץ. ועוד.

אכן, בספרו "על כנפי רוח", הוא מקדש שם ה', בהארת תורת ה'. באופן שה' כביכול מתהלך על כנפי רוח. רוח קודש שעולה בדעתו של מבקש ה' ומתעמק בתורתו, בבחינת "זירכב (= כביכול ה') על כרוב (=האדם המלאכי) ויעף וידא על כנפי רוח.

יהי ה' בעזרו וזכה להגות בתורה, ולהאיר אורה.

בברכה
רצון ב"ר יוסף ערוסי הלוי

משרד הרבנות רמת-גן

לשכת הרב הראשי
הרב יעקב אריאל

א' אייר תשע"ז

בס"ד

מכתב ברכה

לכבוד

ד"ר יעקב אלטמן הי"ו

שלומך ישגא,

ראיתי את רעיונותיך ופירושיך לפרשיות השבוע, ויפה עשית שכינסת אותם לספר שלם.

"וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל", התורה הקדושה הונחה לפני כולנו, כולנו חייבים ללומדה וכולנו רשאים לפרשה ולדלות ממנה רעיונות, הארות והדרכות להשקפותינו ומעשינו. וזאת בתנאי שהרעיונות והפירושים יתאימו לעיקרי האמונה, לפסקי ההלכה ולמסורת התורה שבע"פ. חזקה עליך שדבריך עולים בקנה אחד עם תנאים אלו.

הנני מברכך שתמשיך לעסוק בתורה ולדלות ממעיינה המתגבר רעיונות ופירושים ולהפיצם בציבור הרחב ע"מ להגדיל תורה ולהאדיר.

וזכות התורה תעמוד לך להתברך בכל מילי דמיטב.

בברכת התורה,

הרב יעקב אריאל

הרב הראשי לרמת-גן

הרב יעקב אריאל
הרב הראשי לרמת-גן

טיב הספר

קורא נעים!

הספר שבפניך אינו בעל אופי 'סיכומי', אין מגמתו לכנס שיטות ופירושים שונים תחת גג אחד. המאמרים רובם ככולם בעלי אופי 'ניתוחי', הווה אומר, פירוק והרכבה, פלפול והעמקה, בנושא המדובר - ולא בחלל הריק, אלא תוך שאני מצביע על הפסוקים או התלמודים, המדרשים וכתבי חכמי הדורות, אשר בדבריהם גלום הרעיון היסודי.

עיסוק בתורה וחכמה הריהו כהקשבה למוסיקה, שינוי קט בתווים או באקורדים או היסט במקצב ובעוצמת הקול, עשוי להפיק ולעצב לתוך אחר לגמרי. המעייץ מתבקש אפוא להיות ער להפרשים הדקים בניסוח ובהטעמה. שאם לא כן, הוא עלול לטעות ולזהות בין דעות השונות אחת מרעותה, ולא לעמוד על נקודות החידוש המרובות בספרנו זה.

אינני כותב כ'מפי הגבורה', כי אם באופן מוסבר ומנומק, ולמעייץ ניתן לעקוב אחרי הלך מחשבותי, צעד אחר צעד. השכלתי הפורמלית היא, ישיבה תיכונית. לאחר מכן ביליתי למעלה מעשר שנים בישיבה גבוהה ובכולל בסגנון חרדי, ומאוחר יותר תואר ראשון בפילוסופיה יהודית וכללית באוני' בר אילן. תואר שני בהיסטוריה יהודית, ותואר שלישי בפסיכותרפיה שיקומית באוני' אחרות. ספרי הקודם 'כשושנה בין החוחים' דרכים בהתרת הסבך הפנים-ישראלי [תחת שם ספרותי: יעקב בן יונתן], יצא לאור בתשנ"ט. ניתוחיו ומסקנותיו התבררו כנכונים, והוא אקטואלי בהחלט לימים אלה. כמה ממאמרי בתחום ההגות היהודית נדפסו בכתבי עת תורניים, ראה במרשתת באתר רמב"י, לפי השם יעקב בן יונתן.

לכל פרשה הוקדשו שני מאמרים, להוציא כמה מהפרשות הכפולות כמו מטות-מסעי. כל מאמר מתגדר בנושא אחד בר לכידות פנימית, ואינו מתיימר כלל וכלל להקיף ולמצות את עיקרי פרשת השבוע ואפילו לא את הנושא הנדון במאמר, שהרי עושר העניינים וענפיהם, גדול ורב, וכש"כ בתורת אלהים חיים שאינך יכול לְמַסְגֵר אותה בקווי מיתאר ולומר 'עד כאן'.

סגנונו של ספרנו, כלול, מקצתו 'אקדמית' ומקצתו 'ישיבתית'. אולם יעודו אינו היעוד האקדמי ולא ל'תיקון' הטקסט - כי אם לתיקון אדם במלכות שדי. וזאת לפי כוחו ואופיו של מחברו, איש כְּמִתְנַת יְדוּ כְּבִרְכַת ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר נָתַן לְךָ.

אף שהמאמרים עוסקים לרוב בפרשנות מקומית ובנקודה מסויימת, השלכותיה חורגות מעבר לענין הפרטי, אל רעיונות תשתית בעולמה של היהדות ובפרשנות התורה. סיכומו של דבר, ספרנו מבקש להציג מחשבה בהירה ועקבית בכמה סוגיות מרכזיות: ישראל ואלוקיו. טיבו של עם ישראל בקרב האומות. מעשה אבות סימן לבנים. מנהיגות בישראל. קיום המצוות. אדם מול אלוהיו. יצרי אנוש ותחבולותיהם. תיקון הנפש. צדיקי אמת וחיינייהם.

המקדש וכליו, עבודתו ומשמשיו. מעמדם של בעלי חיים, ועוד. לפיכך הפניתי רבות ממאמר למשנהו, כך תצטייר תמונה מלאה ונכוחה.

* בסיום הספר צרפתי נספח כפול:

1. התורה, פירושיה ומפרשיה.

2. על ספרים, מחבריהם וקוראיהם.

מלבד עניינם העצמי החשוב של הנספחים, הם מספקים תמונה נכונה על אופיו של ספרנו.

הדרכה למעיין

סגנון הכתיבה של ספר זה מכוון ומצומצם - על כן נכון לקרוא כל מאמר בהתבוננות וברצף עד תומו בלא ה'הרחבות' המצורפות בסופו.

לאחר מכן לקראו שוב מתחילתו וכסדרו, ורק בשלב זה לעיין לסירוגין ב'הרחבות' הממוספרות. תוכנה של ההרחבה המסוימת מכוון למיקומו של המספור. הקריאה החוזרת תורגש כאילו היא רציפה, ולכן נוחה למעיין.

ההרחבות לא נועדו להפנות את הקורא למקורות נוספים אלא להוות קומה עיונית שניה על גב המאמר הבסיסי, להנמקה, העמקה, הבהרה והעשרה. מפני כך, לעיתים, ארוכות ההרחבות יתר על המאמר. יחד עם זאת, מאמר השלד בלא הרחבותיו עומד בפני עצמו כיחידה רעיונית תמציתית, אא"כ צוין אחרת. * כל הנכתב ב'גופן' שונה, הנם ציטוטים.

הקדמה

החתימה להשגת האמת ושאיפה פנה לעמוד על כוונות כתבי הקודש ודברי חז"ל, היא מעלה רוחנית שלא קל לקנותה, אעפ"כ הרצון להיות בעל מעלה כזו, הנו נחלתם של לא מעט מהלומדים.

דרכם של ילידי הרוח, שמצויים ביניהם נפלים רבים עד מאוד. רעיוני רוחו של הלומד, הללו נוצצים והללו נובלים, ומעטים הם יצירי המחשבה שיזכו להיותם ברי קיימא. כל שכן בדברי תורה שהם פריץ ורביץ (חגיגה ג), והעוסק במ כדבעי צריך שיהיה ניחן ביכולת שכלית נוקבת ובסבלנות רבתי להיאבק בגלי ים התורה והתלמוד הגועשים, לעלות הרים ולרדת בקעות. דומה, אין אדם יוצא מן עולם התלמוד אם בהלכה אם באגדה, וחצי תאוותו בידו - כמה וכמה דגים גדולים וקטנים, העלה מן הים בחכתו, אך רק יחידי סגולה יהנו מ'סעודה של לוי'תן'. עם זאת, כוח המחשבה והסיכולת הנאותות, גם הן אינן בגדר תופעה נדירה במחוזותינו.

דא עקא שבצד כישורי הפלפול ובקשת האמת, נטרד אדם ביצרו, נטרד בצרתו, או טרוד מעצם צורתו. כי הנה צצים לא פעם ומשוטטים בחדרי הלב ופרוזדוריו, מפריעים פסיכו-פסיים הזורעים מהומה בסדרי החשיבה, ולקויות ריכוז מגוונות. שכיחים גם כן לקויות מוסריות, כנטיות אנוכיות, יצרים צרים והרהורים זרים, אור וחשך משמשים בערבוביא. ועל דא קא בכינא.

לפיכך מי שנטל על עצמו, לערוך את הגיגיו לעיני קהל הקוראים ולחרתם לימים רבים, שומה עליו, לחצוב באמצעות כלי מחשבתו, חציבה כפולה; האחת, להכות בפטישו בסלע המחלוקות והרעיונות התורניים, הלוך וחזור, פעם אחר פעם, דק עד דק ובזהירות מרובה, עד יוציא כאור משפטו. והשנית, לחרוש בנפשו שלו, לסקל סלעיה ואבניה, להסיר כתמיה, לעבדה ולזככה, למען לא תצמיח עצי סרק וקמשונים - על דרך הנאמר (ירמיהו כג) הָלוֹא כֹה דָבַרְתִּי כְּאִשׁ נְאֻם ה' וְכַפְטִישׁ יִפְצֹץ סֵלַע.

מסופר על ר' בער קאפולייער שלעת זקנתו ציווה לשרוף חידושיו, שמא כתבם שלא לשם שמים כדבעי ('אגרות משה' חלק ח', דברי העורכים). ודעת לנבון, שהללו אשר לא הלכו בשיטתו של ר' בער ולא הכחידו את כתביהם לאחר מעשה, נחלקים לשלש כתות:

א. המחברים בעלי תורה ובעלי נפש, שלמרות החששות והפקפוקים המנצצים בלבם חדשים לבקרים - שקלו בצדק ובענווה, הכריעו את הכף לטובה והוציאו את ספרם לאור עולם, ואת מימיהם הזכים אנו שותים.

ב. כותבי ספרים אשר פגמים בולטים ביצירתם נגלו בבהירות לעיניהם, וחרף זאת לא היה בהם אומץ ולא היתה ברוחם סבלנות, ובחרו שלא להתאכזר לילדי רוחם להשליכם היאורה.

הללו נכרעו להדפיס את כתביהם מפני שעת הדחק, ואין לך אדם שאין לו שעת הדחק ואין ספר שלם יותר מספר פגום'. גם ממימיהם אנו שותים.

ג. טיפוס אישיות שבדיקה עצמית ו'חיטוטים' ממין זה, מלכתחילה לא העיבו ברוחם, ולבם בריא להם כאלו] בפרט אולם גדוש בהמון עם המתפעל מהאיש הניצב בגובה הבמה ומזיל כטל אמרתו]. לדידם 'אין ספר שלם יותר מספר מכור'. ואכן ספריהם המכורכים בצורות נאות, נמכרים לכל, וגם את מימיהם אנו 'שוטים'.

עוד מצינו מחברים ממין אחר שניתן לפגשם זעיר פה זעיר שם. ונקדים משל נמרץ לשרטוט תארם. אדם בלתי להוט אחר סדר ונקיון, שאינו חובב לסדר את חפציו מקנת כסף וגם בלתי שש לנקות את לכלוכיו ילידי ביתו, אדם כזה חזקה שיבוא לידי סרבול ולא ימצא את חפציו שמבקש למצוא. הזוהמא תפשוט ותתדבק ברהיטיו וכיוריו, ומרבית אורחיו יהיו חרקים חובבי ריחות רעים. אך משהגיעו מים עד רפש, יפשיל בעל הבית דגן את שרווליו ויזיל מכספו לפועליו, למען יפשפשו בכל כליו וימרקו את הבית כולו על תכולתו בחומרים חריפים, בשצף ובקצף עד תלבין דירתו כשלג. והנה בסיום העבודה והטרחה הגדולה, לעיתים יהיה בית שכזה, יפה ומצוחצח יתר על ביתה של גברת קפדנית שלא ראו קורות ביתה אבק וזוהמא אפילו יממה אחת.

ומכאן לנמשל; איש אשר מוחו מעורב ומעורבב, ובנפשו הטובה רוחשים מילי דלא מעלי - היה ונקעה נשמתו מעומס התפלה ויחפוץ מאוד להסיר הסיגים, להשכיל בתורת אמת ולחדש מתוך שהוא עצמו מתחדש, עשוי הוא שיעלה ויצליח להניב פרי הילולים ספרותי טוב לשמים ולבריות. ואולי בצד מה, ישווה ספרו בערכו לחיבוריהם של נקיי הדעת.

על רקע הרהורי דברים אלו, נתלבנו ולוטשו המאמרים בספרנו זה, פעם אחר פעם, עד מקום שידי מגעת, וכדברי הגמ' (חגיגה ט) אינו דומה שונה פרקו 100 פעמים לשונה פרקו 101. הברור נעשה, הן לרוחב - הינו, דרישה וחקירה בדברי חכמים ומפרשים הסובבים את הנושא הנדון. הן לעומק - הינו, קילוף בתר קילוף, והתבוננות מזוית מחודשת כלפי תוכן של הרעיונות. זהירות ודקדקנות זו, הינה כורח הגיוני. שכן, לולא היא, קרוב הוא שהדברים הנדפסים יתבררו למפרע כ'בנין נערים סתירה', או שיתגלו בעתיד כ'ברכה לבטלה', כלומר כרעיונות ותיקים וידועים, אשר חכמים גדולים כתבום בספריהם מאז, ביתר שאת ויתר עז.

אך בזה לא תם המבחן, שכן צריך שיהיה המחבר תלמיד חכם משכיל הבקי בספרות התורנית שהיא רחבה ועצומה במימדיה - שאם לא כן, לא פעם, דבריו וחיידושיו הפורחים באויר, יופרכו ויוגחכו בנקל בפגשם פסוקי תנ"ך, תלמוד ומדרשים, ופירושיהם. עם התודות ל'רב גוגל', ולתוכנות המשוכללות לחיפוש מידע תורני, אין הם בבחינת חלופה יסודית ללימוד עצמי. וגם על דא בכינא.

העולה מכל זאת, הוא שביאורים וכש"כ חידושים הקולעים לאמת הינם תוצר בלתי שכיח, בקרב מחברים שאינם תלמידי חכמים מובהקים וברי אישיות מוסרית בוקת. הללו יזדקקו לתעצומות שכל ורגש, ומאמץ והתמדה חורגים מהרגיל, כדי להפיק יצירה של ממש.

סוף דבר, מחבר אשר הקדים וטרח ועמל הלוך ושוב, עד מקום שנשמתו משגת ויגיעת מחשבתו מגעת, והעלה פרי רוחו על מכבש הדפוס, חזקה על דברי תורתו שאינם כמוץ אשר תדפנו רוח, ואדרבא יש בהם להפרות את מחשבתו של המעיין בם. וחזקה שסברותיו תהיינה חלק בלתי נפרד מהסוגיות בהן הוא עוסק, ואין המעיין בסוגיות הללו רשאי לפטור עצמו מליתן עליהן את הדעת וליקח אותן בחשבון. משכך הדבר, על שיתוף הרעים [המחבר דנן, והמעייין בחיבור] ראוי לומר 'מיניה ומיניה תסתיים שמעתא', שמבין שניהם יוצאה תורת אמת.

כתב הרמב"ם (הל' תלמוד תורה ג, יב ממדרש רבה, קהלת ב, יב): ועוד אמר (קהלת ב, ט) אף חכמתי עמדה לי. חכמה שלמדתי באף - עמדה לי. על דרך זו ובעקבות דרכם זו, אומר אני: חכמה שעמדה לי, היא זו שרכשתי, למרות המכשלות והמעכבים מבית ומחוץ, אף על פי שכך ואף על פי שכך.... ועל דא קא סמיכנא.

אף על פי שבנין הספר והגיגיו פרי רוחי הם, לא יכול הייתי לבצע את המלאכה לולא תמיכה עקיפה מגורמים שונים, בריות טובות שברא הקב"ה בעולמו וא"א לפורטם כי רבים הם. מלבד בני משפחתי נ"י, אציין בזאת את הרב רפאל שטרן ואתי, הרב אברהם וויס איש סגולה יקר לבב, ור' יצחק פרץ ידיד נאמן. את ידידי ר' חיים סימור אשר פתח בפני את שערי הספריות, ואחרונים חביבים ר' צדוק פרץ ומיכל. תודות לחברי המכון התורני 'אור עציון', למנהלו הרב יקתה רוזן ולרב עומר פדור העורך, על לקחם את ספרי תחת חסותם, על יסודיותם רצינותם וסבלנותם. ישלם הקב"ה שכר כולם.

בְּרַכֵּי נַפְשִׁי אֶת ה'... הַמְהִילָה עַל כְּנָפֵי רוּחַ (תהלים קד):

מודה אני לקב"ה שזיכני ונתן בי כח לסיים את החיבור הצנוע הערוך בפני המעיינים.

יעקב אלטמן. גבעת שמואל, Jacob522@walla.co.il

פרשת בראשית

1.

החטא והבחירה: מאדם הראשון ועד דור אחרון

נאיר בזה פן אחד במהות חטאם וטעותם של אדם וחוה, ובחטאו של קין. אדם וחוה קרובים לאלוקים יותר מכל אדם אחר, אדם נברא ישירות מאלוקים, וחי בגן עדן עם חוה זוגתו. המעבר מעולם האלוקות אל עולם הנבראים, מתברר כקשה ודורש הדרגה. גן עדן הריהו כחבל הטבור, התינוק עטוף בנוזלים או בשליה עצמה, כבר בחוץ אך לא לגמרי. בעולם האלוקי הכל אלוקי: מצב של בחירה אינו בנמצא, היות ובחירה משמעה ניתוק מאלוקים כסיבת הכל. כל שכן בחירה וביצוע מעשה בפועל כנגד אלוקים. ואכן למלאכים אין בחירה. לפיכך כאשר ראשון הנבראים האנושיים שומע ציווי "לא תאכל ממנו", מושגי ציווי ומרי אינם מתמזגים בנשמתו כאשר אנו מורגלים להבין, אלא בדרך אחרת. הוא מתחבט טרם מעשה, אבל לבסוף "מה שיעשה הוא בכל מקרה: רצון אלוקים", כך הוא הלך רוחו של אדם הראשון. ופה נעוצה הגנתו על מעשיו, לאמור "לא אני אשם".

לפיכך אמר: "האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ", אתה נתת. וכן: "ויתחבא האדם ואשתו מפני ה' אלוקים בתוך עץ הגן" (בראשית ג), רומז: "אנו החוטאים, גורלנו כמו העץ אשר תפקודו מכני, כפוף לחוק העומד מעליו, ואי אפשר לשפטנו לחובה" [מעין זה ראיתי בספר כלשהו]. עוד נרמז במילים: "ה' אלוקים בתוך עץ הגן", שאין מבלעדי האלוקות כפי שבארנו, והבריאה היא חזיון שוא, אין היא יצירה נפרדת ממקורה. מאחר שכן, סגולותיו המפתות של עץ הדעת הנן לאמתו של דבר פיתוי אלוקי "אלוקים בכבודו ובעצמו האכילנו". הוזה אומר: לא בלבד שרצונו של ה' תמיד מתבצע, אלא שכל מה שנברא אינו יכול להפקיע עצמו מאלוקים. הרי שגם העץ הוא אלוקות. תפיסתם הפסיכו-רליגיוזית של הילדים אשר זה עתה הגיחו לעולם מן הרחם האלוקותי, היא כצפוי מין ממיני הפאנתאיזם [=הכל אלוהות, ועולמנו בכלל זה].

והנה משחטאו, עלה תיכף באפם ריח חוויית הבחירה, דהיינו נפרדות הנברא מאלוקים הבורא (1). 'מעורומים' מוגדרים: גבולות הגוף עם מה שחוץ לו. התינוק ברחם אימו אינו חש במעורומו, כי הוא ברחמה עטוף, ועובר ירך אמו הוא. זהו שנאמר: וידעו כי עירומים הם = נפרדים הם. התכסותם בעלי תאנה היא ציון הכרתם שאינם עטופים ברחם.

קין, כמו אדם וחוה, מחובר עדיין לאלוקים בדרך ראשונית 'בדם, בשפיר ובשליה', ומתקשה להפנים את מצבו הקיומי כבעל רשות היחיד, כבעל כוח הבחירה. אין בזה להפתיע, שכן מצינו (בראשית רבה, בראשית, כב, ב): "אר"א בן עזריה: בו ביום נבראו בו ביום שמשו בו ביום הוציאו תולדות". הרי שנולד קין בגן עדן.

קין כעס ונפלד פניו מפני שהבל הצטייר בעיניו כגורם לניתוק אלוקים ממנו, מקין. אל מנחת הבל שעה ולא אל מנחתו. מוטרד מהתרחקותו של אלוקים ממנו, הוא שואף להסיר את המונעו מקרבת ה', ובכך להרוג את הבל. אין זו קינאה שכיחה כתחרות מי יזכה בתשומת לב מצד אבא. מתלווה לכך הרגשת כורח להידבק באלוקים.

הכיצד נעלם איסור הרציחה מאופק מחשבתו ומהלכי רוחו של קין? תשובה: מפני ששורש האיסור מניח יכולת האדם להרוג את מי שהבורא אינו רוצה במותו. "ואולם" מהרהר קין "אם אלוקים הוא המחייב את כל היש וסבת כל המתרחש, הרי עצם יכולתי להוציא לפועל הריגת פלוני, מלמדת לכאורה שאלוקים רצה בהריגה". קין בקש להסיט את הבל כחוצץ בינו לקרבת אלוקים, וסבר כי הריגתו מהווה הוכחה שה' חפץ בה.

את הרעיונות שהעלינו אפשר לפגוש בפסוקים הבאים. נאמר: "ויאמר קין אל הבל אחיו". ו"לא ידעתי השמר אחי אנכי". ותמוה, הלא ה' שואלו "אי הבל אחיך" שם פרטי ושם יחס, ואילו קין בתשובתו מציין את יחס האחוה בלבד, כמפליל את עצמו שלא שמר על אחיו! רק הכוונה: "אתה ראש לשומרים על האדם, מפני שהנך בורא ובני אדם קרובים אליך קרבה גדולה יותר מאח אל אחיו". תיבת 'אנכי' היא בלשון כבוד כלפי מעלה: "לא אני, כי אם אתה הוא האחראי בה' הידיעה, לשמור את חיי הבל אחי". כזאת נרמז בתנחומא (בראשית ט): "ואף קין כך אמר אני הרגתי אותו, בראת בי יצה"ר, אתה שומר את הכל ולי הנחת אותו להרגו. אתה הוא שהרגתו שנקראת אנכי, שאלו קבלת קרבני כמותו, לא הייתי מתקנא בו". אמת, בנוסח שבמדרש טוען קין לגרימת מוות פסיבית מצד האל, או גרמא בעקיפין ע"י שהכעיס את קין בדחיית קורבנו - אך יתכן שהמדרש מכיל עכ"פ את הקו הפילוסופי נוסח קין, דהיינו שאלוקים פועל באמצעות יצרי האדם אשר בראם, וגם שרוי ושותף בכל מעשה אשר נעשה מתחת השמש.

ובהקשר זה, מיתתו של קין היתה על ידי "ואשר לא צדה" (שמות כא), שהרי למך הרגו בשוגג (תנחומא, יא). נראה שבזה מלמד המקרא: יש אכן מקרים שההורג אינו אשם כלל, אבל אין זה המקרה שלף קין, הורג הבל אחיו.

נסכם; גבהות האנשים ומושגיהם שבשו ועכבו את הפנמת מושגי הבחירה והחטא, ומושג הרציחה. במעשיהם השגויים השלילים, כמעט לכדי תת-אדם, נארגו תפיסות נעלות בספירה של על-אדם.

אבל מוסר התורה וביקורת המקרא את מעשי אדם, חוה וקין, גורסים שיצרים אנושיים פגומים הם הם הגורם הראשי לחטאיכם, רק שאנשים כמוכם עלולים מבלי משים להשתמש בהלך הרוח המיסטי ובמחשבות הנישאות, כרציונליזציה למניעים פשוטים וארציים. מניעים שככל שיהיו מעודנים ומנומקים, שייכים הם לממלכתו של יצר הרע. כקצף על פני הגלים צף רעיון זה במילים "לפתח חטאת ריבץ": יציאת האדם לאויר העולם, פתיחת הרחם האלוקית, היא פתיחת אפשרות החטא, יכולת הבחירה ומקום הטעות. על השלכות של טעויות מסוג זה לדורותינו אנו, ראה ב'הרחבה' (2).

• הרחבות •

(1) בנדון חטאם של אדם הראשון, חוה וקין, שנתקשו להכיר בפרידתם מהרחם האלוקית, פרידה שממנה נגזרת אחריות אדם על מעשיו בטריטוריה שנתנה לו - הנה כתב בס' משך חכמה לרב מאיר שמחה הכהן (בראשית א ד"ה נעשה אדם בצלמנו): "הצלם האלקי הוא הבחירה החפשית בלי טבע מכריח רק מרצון ושכל חפשי. ונראה בעומק פירושו שמציאות כוח הבחירה מותנה בניתוק מאלוקים בבחינת חיתוך חבל הטבור, ועמידה למול האלוקים. כל זמן שאדם מעורה ומשוקע באלוק והוא מוכרח במעשיו, דבק באלקים ייקרא לו, כמלאכים. אך צלם אלקים לא ייקרא שמו. ע"י ריחוק כלשהו, ורק כך, מתאפשרת עצמאות אנושית [דהיינו כוח הבחירה], המקבילה ל'עצמאות' אלוקים הנשגבת אשר מי יאמר לך מה תעשה. טבע הבורא את אישיות האדם כעצם נפרד, המסוגל להכריע מתוכו עצמו, יכולת המקבילה באופן עמום, דק מן הדק, לאלוקים. זהו בצלם אלקים.

יש לומר עפ"י תפיסה זו, שמצב הדכנות המיסטי המתאפיין בטשטוש האינדיווידואל האנושי כמתואר בספרות הקבלית ובמחיקת יסודות ה"אני", אינו מצב אידיאלי, אלא חווייה זמנית הבאה להטעים את מקורו האלוקי של החופש האנושי. נמצא, האיחוד[עם האלוקי] מגדיר ומאיר את היחוד [האנושי].

(2) בדורותינו נסדקה האמונה במושג הבחירה, בקרב החברה האתאיסטית חילונית, מפני עלייתה של פסיכולוגיית המעמקים, המפרשת כל נטייה והתנהגות, כטבעת אחרונה בשלשלת סיבות קודמות מילדותו של אדם או מאופיו הבסיסי. גם מפני התיאוריה המרחפת באוירה שהשורשים הביו-כימיים קובעים את העולם הרגשי. בנוסף עדים אנו לזילות תלולה בערכם של חיי אדם, פיגוע ועוד פיגוע, והזוועות מצולמות. רבים מהרוצחים הם בעלי תודעה איסלאמית, בבחינת "אין מבלעדי אללה. הוא מחליט וגוזר הכל, ואין אני אלא כלי שרת וכלי משחק בידיו", בחינת הד מעוות לחטאי הקדמונים שציינו.

הרי לך דומי מעורר מחשבה; כופרים נוקשים מצד אחד, ומאמינים משולהבים מאידך גיסא - אלו ואלו מחריבי המוסר האנושי. בכגון זה התריע קהלת: "אל תהי צדיק הרבה ואל תרשע הרבה, למה תמות בלא עתך".

.2

"נתנה לאשר ישר בעיניו"

רש"י, בפרשו את הפסוק בפתחת התורה "בראשית ברא אלקים..." מפתיענו ששם לכו להתמקד בויכוח בין אומות העולם לישראל, מי רשאי להתנחל בארץ כנען, ואשר התורה מקבעת בזה את צדקת ישראל לרשת את הארץ. וכי אין רעיון נשגב ודחוף יותר להביעו בפסוק 'בראשית ברא' (1). לשון רש"י: "אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל התורה אלא (שמות יב,ב) מהחודש הזה לכם... ומה טעם פתח בבראשית... שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם, שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו...".

יש מקום להשערה שעם ישראל במדבר על רקע ציפיותיו ודאגותיו בקשר לכיבוש הארץ, זקוק היה למערכת טיעונים כנגד הפוליטיקה המדינית של שבעת העממים, טיעונים שנועדו בראש וראשונה לחזק את רוחו שלו, שלא מן הנמנע העלו בה ספקות "האם צודק הכיבוש הזה, עליו נצטוונו?". המענה שנותנת התורה, הוא "אל נא בעלי הדין, אל תטעו, הארץ אינה לא של ישראל ולא של האומות, היא ארצו של בורא עולם, והוא משאילנה לאשר ישר בעיניו".

אבל יותר נראה להבין דברי רש"י כמוסבים לשורשי מתן התורה לישראל. להסביר זאת, נצטט את נוסח הדרשה מבראשית רבה (בראשית, א,ב): רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתח (תהלים קיא) כח מעשיו הגיד לעמו וגו' מה טעם גילה הקב"ה לישראל מה שנברא ביום הראשון, ומה שנברא ביום השני, מפני עובדי כוכבים ומזלות שלא יהיו מונין את ישראל, ואומרים להם הלא אומה של בזזים אתם, וישראל משיבין אותן ואומרים להם, ואתם הלא בזזה היא בידכם, הלא כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם. העולם ומלואו של הקב"ה, כשרצה נתנה לכם, וכשרצה נטלה מכם ונתנה לנו, הה"ד (תהלים קיא) לתת להם נחלת גוים וגו', הגיד להם את כל הדורות.

יושם לב לניסוח "אומה של בזזים". טרונייתם של עובדי כוכבים היא יותר מאשר זעקה על שום ארצם שנגזלה מהם [לדבריהם]. יש בטענתם ערעור על בחירתם של ישראל ותורתם שנתנה מסיני. לאמור "אומה של בזזים אתם, וכיצד תאמרו שבני עליון כולכם, הולכים בדרך ה' לעשות צדקה ומשפט. בחירת ישראל כמקבלי התורה, היא מינה ובה קבלת עול לחיות חיים שלמעלה מן הבינוני, להיות שלוחי המין האנושי לחזקו ולרוממו. אבל דמות ישראל ואופיו נתגלה בקלונו, אומה של גנבים אתם, וכיצד תתיימרו "אין אומתנו אומה אלא בתורותיה". אילו היתה אמינית טענת האומות, נשמט חלילה הבסיס לעצם מתן התורה לישראל (2).

כלפי זאת משיב רבי לוי במדרשנו:

א. אתם עכו"ם, מה ההצגה הזאת לכם, וכי לא גזלתם אתם את הארץ מידי העוים תושבי הארץ לפניכם.

ב. אנו בני ישראל, לא באים למלחמת כיבוש כנען, בבחינת הגונב מן הגנב. אנו באים בכוח מוסרי, לאמור, מפני רצונו של הקב"ה, בעלי העולם כולו, אשר ציוונו להיכנס לארץ (3).

במילים העולם ומלואו של הקב"ה, כשרצה נתנה לכם, וכשרצה נטלה מכם ונתנה לנו, היה לכאורה מקום להבין שהקב"ה כבשרירות מצד אדון כל יכול, נותן [ונוטל] לחילופין את הארץ למי שהוא רוצה. אך לא יתכן שזו דעת רבי לוי, שהלא מפורש בפסוק: ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמרי עד הנה (בראשית טו, טז). האמורי מסולק לא לפני שמלאה סאת חטאו, וישראל שתפסו מקומו, מעשיהם קרובים לפני ה' וזכו במתנת הארץ. קודם לכך, נתעכבה כניסתם לארץ ארבעים שנה מפאת חטאם במדבר. ובנבואת התוכחה (ויקרא כו, לא-לה), נגזרת גלות מהארץ ושממה רבה, ואתכם אזרה בגויים, בגלל "ואם לא תשמעו לי".

מכאן שרש"י האומר הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, מלמד שה' מעניק את הארץ להולכים בדרך הישרה, דרך ה'. זכייה בארץ ישראל היא משפט ולא שרירות, כוונת מכוון ולא אקראיות (4).

מעתה, ישראל אינם אומת בוזים, ואדרבא התורה מגבילה ומזהירה כעיקרון היסטורי, שקנְיניהם הארציים מותנים בגובהם הרוחני. וראויים הם לקבלת התורה כשליחים נבחרים להפצתה בקרב תבל. הנה נתיישרה התמיהה על רש"י שהעלינו למעלה, מפני שהבנת והצדקת נתינת התורה לישראל כמגדלור לאומות, הולמת להירשם בפתיחת התורה.

אגב עיונו לקחנו מוסר יסודי. מלבד שמצוות כיבוש וישוב הארץ הנה מרכיב הכרחי בשלמות הנדרשת מהעם, כממלכת כהנים בארצה שלה, יש בחילופי החזקה בארץ ישראל מגמה נוספת, להשריש באנושות את אמונת השגחת ה' התואמת למעשי ישראל ולמעשי האומות. הרי, שעם ישראל באמצעות רעיון ארץ ישראל, מפיץ את האמונה בצדק האלוקי ובדרך התורה.

ולקח נוסף מבין השורות. "אומה של בוזים אתם". הקטגוריה המושמעת בפי גויים שונים כלפי היהודים, ימיה כימי עולם כמעט, והיא צוברת תאוצה והחרפה על גלי התקשורת העכשוויים. הסתירה הפנימית שחושף רבי לוי בטענת עובדי כוכבים, הצביעות להאשים את ישראל, במעשים שהמאשימים גופם נוהגים לעשות, גם היא ימיה עתיקים.

פעמים רבות הקטגוריה שמעלים אנטישמים נועדה אך ורק להציק ליהודים [או להכין את הקרקע הציבורית לפוגרום המשפטי והפוליטי הבא]. הווה אומר, המקטרגים אינם סבורים שיש אמת בטענותיהם. דווקא מפני ידיעתם הברורה בהתרחשות השואה, יכולים הם בהתנהלות סדיסטית להתענג בהכחשתה. מכאן יש להתריע כנגד הנאיביות של דוברים יהודים המשתדלים במאמץ ניכר להשיב עניינית אחת לאחת להאשמות המוטחות בהם. לדוגמה, מכחישי שואה ערביים, מוסלמים ואחרים, יורקים בפומבי את ארסם בכדי להכאיב ללב היהודי, שלא זו בלבד שזוועות השואה שרוטים בנפשו, הוא אף מצויר כממציא סיפורים שלא היו, כאמצעי לסחיטת כספים ופריווילגיות. אנא, אל נהיה "אומה של בזבזנים", מבזבזי מילים, משחיתים דברינו לשווא כלפי מעמידי פנים הללו. הגיעה העת לאהוב את עמנו ועצמנו.

• הרחבות •

(1) במדרש 'בראשית רבה' אמנם מצינו את הביאור שברש"י (כנ"ל במובאה) אך לא כפירוש הפותח, אלא לאחר עיסוק קצר בעמקי מושג הבריאה. רש"י לעומת זאת, פתח בפירוש זה, לכן הוצרכנו לדיון.

(2) להאשמה הקולקטיבית אומה של בזוזים אתם, רובד משמעות פנימי והוא לענ"ד עיקרו של ענין: יש מקום לגויים להקשות, אם תורתכם אמת היא, מדוע המתין האלוקים למעלה משלושת אלפי שנה עד שנתן תורה. אם דרך ה' היא התורה מסיני, מן הראוי היה להורידה לבני אדם מיד עם היות אדם על הארץ. זה תורף טענת האומות. "אתם מנכסים לעצמכם שלא בצדק את התואר מחזיקי האמת, תורתכם תורת ישראל היא בעיניכם סוד ההוויה ותכליתה שנתגלה בסיני. לא כן הדבר. ליסטים אתם בני ישראל, שכן האמת אוניברסלית וידועה לכל, מאז ומעולם".

משיבים בני ישראל, "אכן שבע מצוות בני נח לכל האדם נתנו, אך משראה הקב"ה שאין בני אנוש מקפידים לשמרם, וגם נעים ונדים מאליל לאליל, אם מרצון אָם ע"י כיבוש ארצו של אליל אחר - נטל הבורא את ה'מונופול' הכללי והפקידו ביד עם אחד, העם היהודי, שתורתו תשמש מגדל שמירה ומגדל אור לבני תבל כולם". המדרש המספר אודות כפתורים שכבשו את ארץ כנען, והקב"ה נטלה מהם ונתנה לנו, מציין זאת אפוא, כמשל וסמל לויכוחים ומלחמות בין עמים, על רקע דתי ופילוסופי. יסוד העימות בין אומות העולם לישראל, לפי הבנה זו, אינו בשאלת ארץ, ארץ ישראל, אלא בשאלה שמיימית, מי יעלה בהר ה' אלוקי השמים. אם כנים דברינו, נתברר ביתר עז טעמו של רש"י (למעלה) שנקט לפתוח בדרשה אמר רבי יצחק וכו'.

נמצא שנושא של הראשון בחומשי התורה, ספר בראשית כולו, בא לבסס את יעודם של ישראל שהם עמודו הרוחני של עולם ולהם נתנה הארץ מאת ה' המעניק אותה לאשר ישר בעיניו. אך לא זו בלבד, אף התיבה הראשונה בתורה מלמדתנו דבר זה עצמו, כמו שמפרש רש"י לאלתר בהמשך פסוק א': **בראשית ברא**. "בשביל התורה שנקראת **ראשית** דרכו... ובשביל ישראל שנקראו **ראשית** תבואתה". [לאחרונה ראיתי משכ' רד"צ הופמן (פירושו לבראשית ח"א עמ' י) ומה שהקשה כנגד רש"י, ולדרכנו מיושבים הדברים].

(3) מסייעת לדברינו נוסחת המדרש מפני עובדי כוכבים ומזלות [וברש"י אומות העולם] שלא יהיו מונין את ישראל. ובכן, לא רק בני שבע אומות הנגזלות [לדבריהן] מקטרגות כנגד ישראל, כי אם האומות כולן.

(4) הן לשון רש"י כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, והן נוסח המדרש העולם ומלואו של הקב"ה, כשרצה נתנה לכם, וכשרצה נטלה מכם ונתנה לנו, עשויים להתפרש בטעות כמציניים רצון בורא ריבון שנתנינותיו לבני אדם ונטילותיו מהם, אינן צריכות פשר ומשפט, שהרי הארץ שלו והקביעה האלוקית שרירותית היא, ומי יאמר לו 'מה תעשה'.

[הבנה כזו מושפעת מהעגה העממית השגורה בשפתנו כיום, שהיא עצמה תוצאת הפירוש העממי לפסוק (שופטים יז,ו): בַּיָּמִים הֵהֵם אֵין מֶלֶךְ בְּיִשְׂרָאֵל אִישׁ הַיֵּשֶׁר בְּעֵינָיו יַעֲשֶׂה. אבל שם הכוונה היא שתחת לעשות את הישר בעיני המלך, עושים האנשים את הישר בעיניהם שלהם (עייץ רד"ק שם)]. אולם בשמות (טו,כו) וַיֹּאמֶר אִם שָׁמוּעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ וְהַיֵּשֶׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהֶאֱזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל חֻקָּיו וְכו', הדברים נהירים שמדובר בעשיית מצוות ה' וקיום התורה. וכמוהו גם בפסוק (דברים ו,יח) וְעָשִׂיתָ הַיֵּשֶׁר וְהַטֹּב בְּעֵינָי ה' לְמַעַן יִיטֵב לְךָ וּבָאתָ וְיִרְשַׁתָּ אֶת הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם. סוף דבר, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, משמעו, מאחר שה' ברא את הארץ, ראוי הדבר שהוא זה אשר ישפוט את הדרים עליה עפ"י התנהגותם, ואין מקום לטעון שהוא 'מתערב' בעסק לא לו. משפטו של הבורא הוא למעלה מחוג תפיסת האדם, אולם הנו משפט של ממש, ולומר לך, מי שנוהג בדרכי יושר ואמת, הוא זה שינחל את הארץ. הדגש בתיבות ישר בעיניו, אינה על תיבת בעיניו, אלא על שתי התיבות כאחת - מפני שאצל הקב"ה ישר ובעיניו חד עניינא הוא [הטעמה נוספת רמוזה בתיבות כל הארץ של הקב"ה, לומר לך שמי ש'ברא' את הערכים הנכונים לילך בנתיבותיהם, הוא זה אשר ברא את שמים ואת הארץ. ובכוחו השליט לתת וליטול ארץ ונחלה, להשכיר ולהעניש].

פרשת נח

3.

בחגי הוֹנָה

מראשית הפרשה, הן במהלך הודעת ה' לנח שיבוא מבוֹל על הארץ הן בהדרכה איזה חיות ובהמות וכמה מהן יכנסו לתיבה הן בסיפור היציאה ממנה, שוב ושוב נפרטים בעלי החיים, ואף בפסוקים נפרדים, יתר על הצורך הספרותי בתיאור מגוון.

אם תאמר, הרחיבה התורה בהזכרת בעלי חיים מפאת שהבטחת ה' שלא להוסיף ולהכות כל חי (בראשית ח, כ-יב) ניתנה בעקבות הקרבת בהמות ועופות על מזבח לה', מעשה שנודרז נח לעשותו עם הנחיתה על הקרקע - תשובה זו לא לגמרי מספקת, ועם ההתבוננות בפסוקים נוספים יתגלו פנים חדשות בבעלי הנפש הבלתי מדברת.

הנה כמה מהפסוקים הנחתים בפסגתו הזועמת של המבול (ח, א): וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת-נֹחַ וְאֶת כָּל-הַחַיָּה וְאֶת-כָּל-הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל-הָאָרֶץ וַיִּשְׂכּוּ הַמַּיִם. (ח, כא): וַיֵּרַח ה' אֶת-רִיחַ הַנִּיחַח וַיֹּאמֶר ה' אֶל-לְבוֹ לֹא-אֶסֶף לְקַלֵּל עוֹד אֶת-הָאָדָמָה בְּעִבּוֹר הָאָדָם כִּי יַצַּר יָב הָאָדָם רַע מִנְעֻרָיו וְלֹא-אֶסֶף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת-כָּל-חַי פֶּאֶשֶׁר עֲשִׂיתִי.

במילים המוטעמות אנו מזהים קו ישיר מאלוקים אל בעלי החיים. אלוקים זוכרים זיכרון עצמאי שלא בתיווך האדם. ומפני ריחן שהועלה למרום מהקרבן הנזבח, ניתן לבהמות ולעופות מסלול זיכרון משלהם ליהנות מברכת 'לא אוסיף לקלל'.

יש סעד לדברינו מחמש הפעמים בהן ניתן מקום של כבוד לבעלי החיים במהלך כריתת הברית בין אלוקים לאדם (ט, ט-י): וַאֲנִי הִנְנִי מִקִּים אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֶת זַרְעֲכֶם אֲחֻרְיָם. וְאֶת כָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם בְּעוֹף בְּבִהֵמָה וּבְכָל-חַיַּת הָאָרֶץ אִתְּכֶם מִכָּל יִצְאֵי הַתֵּבָה לְכָל חַיַּת הָאָרֶץ. (ט, יב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים זֹאת אוֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר-אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינִיכֶם וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם. (ט, טו) וַזְכַּרְתִּי אֶת בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינִיכֶם וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל בִּשְׂרָא וְלֹא יְהִי עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחַת כָּל-בִּשְׂרָא. (ט, טז) וְהָיְתָה הַקְּשֶׁת בְּעַנַּן וְרֵאִיתֶהָ לְזָכַר בְּרִית עוֹלָם בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל בִּשְׂרָא אֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ. (ט, יז) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֵל נֹחַ זֹאת אוֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר הִקְמֹתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל בִּשְׂרָא אֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ. החיות מצטיירות כאן כמעין אישיות משפטית שניתן לערוך עימה הסכמים (*1).

ואם לחי מעמד של צד בברית עם אלוקים, מדוע לא יהא לו מעמד בן ברית עם האדם. לפיכך, לא נתמה שטרם כריתת הברית בין הבורא ליצוריו, מייחדת התורה מספר פסוקים ברי אופי משפטי בהם היא מציבה כללים לניהול קיום הדדי בין בני אנוש לבעלי החיים:

(ט, א) וַיְבָרַךְ אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת בְּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ: (ט, ב) וּמוֹרָאֲכֶם וְחֻתְּכֶם יְהִי עַל כָּל חַיַּת הָאָרֶץ וְעַל כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם בְּכָל אֲשֶׁר תִּרְמַשׁ הָאָדָמָה וּבְכָל דְּגַי הַיָּם בְּיָדְכֶם נִתְּנוּ: (ט, ג) כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי לְכֶם יְהִי לְאֹכְלָה כִּיִּרְק עֵשֶׂב נֹתַתִּי

לְכֶם אֶת כָּל: (ט, ד) אַךְ בְּשֵׁר בְּנִפְשׁוֹ דָּמוֹ לֹא תֹאכְלוּ: (ט, ה) וְאֵךְ אֶת דְּמֶכֶם לְנִפְשֹׁתֵיכֶם אֲדַרְשׁ מִיֵּד כָּל חַיָּה אֲדַרְשְׁנוּ וּמִיֵּד הָאָדָם מִיֵּד אִישׁ אָחִיו אֲדַרְשׁ אֶת נֶפֶשׁ הָאָדָם: (ט, ו) שִׁפְּךָ דַּם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפֹּךְ כִּי בְצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם: (ט, ז) וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ שִׁרְצוּ בְּאֶרֶץ וּרְבוּ בָהּ: מוראו של האדם יהיה על החי, ומותר לאכול בהגבלה למינים מסוימים, ואי אֵלוֹ חֲלָקִים מִגּוֹפּוֹ הַמֵּת. וכשם שאסור לאיש לטול חיי איש אחר, אסור לחיה להרוג אדם, זה בפשוטו פירוש הקביעה: וְאֵךְ אֶת דְּמֶכֶם לְנִפְשֹׁתֵיכֶם אֲדַרְשׁ מִיֵּד כָּל חַיָּה אֲדַרְשְׁנוּ (1) ואם סבורים היינו שמתעמי הדדיות בין האדם לחיה, אף לחיה יהא מותר לאכול אדם - הנה שוללת זאת התורה.

החיה, יצור מסתורי אשר במהותה ממוזגים צדדים עליונים ותחתונים. אלוקים כורת עמה ברית, לפיכך ובדיבור אחד נאמר בפרשתנו שהאדם אינו רשאי לעשות בה כחפץ כרסו (2). היא איננה רובוט בעלמא, שהרי נאמר מיד כל חיה אדרוש את נפש האדם, ומרובוט אין דורשים מאומה. בזאת נקבע שְׁעַל הַחַיָּה מוֹטֵלֶת חוֹבָה/אֲחֵרִיּוֹת כִּלְפֵי הָאָדָם - אף שהבנת מושג זה, לוטה בערפל סמיך בהקשרו לעולם החי. אולם, יש לציין, אודות החיה לא נאמר שנבראה בצלם אלוקים. [אמנם מאמיני גלגול נשמות בבעלי חיים, תופסים לכאורה שנפש אדם לכודה בתוככי החיה, וצ"ב].

אף במדרשות השונים פוגשים אנו 'פנים אנושיות' בעולם החי. רבי עזריה בשם רבי יהודה בר סימון אמר הכל קלקלו מעשיהן בדור המבול, הכלב היה הולך אצל הזאב, והתרנגול היה מהלך אצל הטווס, הדא הוא דכתיב: כי השחית כל בשר... רבי לוליאני בר טברין בשם רבי יצחק אמר אף הארץ זינתה, היו זרעין לה חטין והיא מפקא זונין... (בראשית רבה, נח, כח, ח, וראה 'עץ יוסף' שם). האם לא אֵלוֹ דְּבַרְיֵנו, לאמור, מאחר שהחיות אינן מכונות אוטומטיות, צריך לתור איה מדת הצדק בהנהגה האלוקית עם בעלי החיים ולהראות שלא לקתה מדת הדין בהכחידה את החיות. ופה בא הביאור; על שום שהשחיתו דרכם, הזאב הולך אצל הכלב וכו' - נכחדו. נראה ששכר ועונש שייך במובן כלשהו, בעולם החי. אף בעולם הצומח או הדומם שייכת מדת שכר ועונש, לפי המדרש הוציאה הארץ זונין [=חייטים שחורות בלתי ראויות למאכל] תחת להוציא חייטים (3). ומכאן, יתכן לפרש שהיונה אשר במעופה הביאה עלי זית, וכך לזמן קצר היו היונה והזית האזרחים היחידים בתבל ומלואה, גם הביאה בכנפיה בשורה מרומזת שהחי והצומח הנם בעלי ייעוד עצמאי ומשמעותי אשר חבוי מעינינו (4).

הארת סיום: מספרות הקודש עולה התובנה שהחלק החייתי בהמי שבאדם, אסור שיחרוג מְהִיּוּתוֹ שִׁמְשׁ וּמִצְעֵי לְחֲלָקִים הַרוּחָנִיִּים הַצִּילִיִּים שֶׁבְנֶפֶשׁ. ומשום כך נוטים אנו להקיש ולתפוס את בעלי החיים כאילו נבראו לצורכנו בלבד. אך אין הנדון זהה לראיה. נמצינו למדים, יש להיזהר בכבוד נפשו של בעל חיים מפני שהאדם יראה לעינינו ואינו רואה לְלִבָּב הַבְּהֵמִי. ואפשר שאיסור אכילת דמו שהוא נפשו, מרמז לכך.

• הרחבות •

(*1) אע"ג שבפסוק י וכן בפסוק יב, נאמר נִפְּשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם [ולא נכתבה תיבה זו בשלוש הפעמים הבאות], והיה לכאורה מקום להבין שהחיות נגררות וטפלות לאדם ותו לא - מתקבל הרושם מהפרשה כולה שאין זה כך. תיבת 'אתכם' משמעה אפוא, בדומה לכם. הפסוק המסיים (ט,יז) נראה מבהיר ומסכם: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל נֹחַ זֹאת אוֹת הַבְּרִית אֲשֶׁר הִקְמַתִּי בֵּינִי וּבֵין כָּל בְּשָׂר אֲשֶׁר עַל הָאָרֶץ! ואפשר שהפסוק (הושע ב,כ) וְכִרְתִּי לָהֶם בְּרִית בַּיּוֹם הַהוּא עִם חַיַּת הַשָּׂדֶה וְעִם עוֹף הַשָּׁמַיִם וְרִמְשׁ הָאֲדָמָה, מכוון לחידוש ברית זו, ברוח אחרית הימים.

(1) במדרש אגדה פ' נח (הובא ב'תורה שלמה'): מיד כל חיה אדרשנו, שאם החיות יהרגו אותו כגון שטרפו ארי או נחש ויהרגנו, אני אדרוש ואתבע דמו מן החיות. אבל רמב"ן (בראשית ט, טה) בביאור מיד כל חיה אֲדַרְשֶׁנּוּ, לא מקבל שלחיות יש שכר ועונש, עיי"ש, וכן בפירושו (ויקרא יז,יא-יג) בטעם איסור אכילת דם בע"ח, אלא שבמלותיו נשמעת מבוכה מסוימת בשאלה זו. והנה הפסוק (בראשית ח,א) וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת כָּל הַחַיָּה וְאֶת כָּל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתְּבָה וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל הָאָרֶץ וַיִּשְׂכּוּ הַמַּיִם, המסייע מאוד לגישתנו - דווקא הוא מתפרש ע"י הרמב"ן במילים ברורות, לא כגישתנו, עיי"ש.

מקורות נוספים בנדון דידן: שור הנסקל על שהמית אדם, או בהמה המעורבת ברביעה עם אדם, נידונים בלא פחות מעשרים ושלושה דינים שהוא כידוע בי"ד לדיני נפשות. שור או בהמה שהם בע"ח מבויתים, אף שאין להם בעלים, נידונים גם הם בעשרים ושלושה (עיין משנ"ת נזקי ממון י,ו). בעל החיים מוכר לכאורה בזאת כבעל מעמד משפטי עצמאי. ולשון הרמב"ם: אין דנין דיני נפשות בפחות מעשרים ושלושה שהם סנהדרין קטנה, בין דיני נפשות של אדם בין דיני נפשות של בהמה (משנה תורה, סנהדרין ה,ב). יש מי שיבאר הלכה זו בפשטות, שהדרישה לבי"ד של 23 עניינה לזעזע ולהרתיע את בעל השור: "לא שמרת על שורך, והנה איבדת דבר מה החשוב לך מאוד", ולפי"ז ההקפדה על כך בשור חסר בעלים היא מעין הרחבה נגררת [כך משתמע ממורה הנבוכים (ג,מ), בתואם לשיטת הרמב"ם בפרק זה, שסקילת השור אינה עונש לשור]. אבל לא מן הנמנע שיש בהלכה זו כולה, הבעת כבוד לערכו של בעל חי, כדברינו.

עוד לענייננו, יש ללמוד מהגמרא (בבא קמא מ): שור האצטדין אינו חייב מיתה [וכו']. איבעיא להו: מהו לגבי מזבח? רב אמר: כשר, ושמואל אמר: פסול. רב אמר כשר, אנוס הוא; ושמואל אמר פסול, הרי נעבד בו עבירה. המינוח אנוס לגבי השור, בהקשר של הקרבתו למזבח, משמעה לכאורה שביסודו של דבר על השור מוטלת אחריות, אלא שהוא נפטר ממנה בנסיבות החריגות בהיותו משמש על כרחו כשור אצטדין המגורה ומאולץ להלחם - אא"כ נפרש שעניינה של הגמרא הוא בהערכת מסופנותו של השור, שכל שגירוהו מבחון, אין חשש שיהרוג שנית, בלא גירוי. מהר"י ענגיל ב'בית האוצר' (א-י כלל נ"ה), משרטט מחלוקת רבותינו בסוגיה הענישה לבע"ח בהקשר עם דין שור הנסקל, והאריך בזה.

אחרי כתבי כל זאת, ראיתי את דברי רד"צ הופמן [פירושו לתורה, הוצ' מוסד הרב קוק, שמות, פ' משפטים עמ' שי] הדין בענין שור הנסקל וכ' גם בעל חיים בר עונשין הוא, עיין נימוקיו המפורטים שם. אולם בפירושו לבראשית (ח"א עמ' עח) כתב בקצרה שהתורה אינה מיחסת לבהמה דעת ואחריות למעשיה, וצ"ע.

[לסוגיה זו ומקורותיה בפרוטרוט ראה, הרב יהונתן שמחה בלס בספרו "מנופת צוף" בפרק "העמדת בעלי חיים לדין- ההלכה ויסודותיה האמוניים". מהלך מקיף ורב ענין נפרש שם, והמחבר הולך בזה בדרכו שלו, השונה אך מקבילה במובן מה לדרכנו, עיי"ש].

הרמב"ם (מורה הנבוכים ג, יז) מביא ומתוך זלזול, את השקפת ה'מועתזילה' שבע"ח יתוגמלו לעתיד לבוא, וציין שאחד מאחרוני הגאונים אמץ השקפה זו. ראה משכ' הרב קאפח (מהדורתו, הערה 69 שם), עוד ראה הערה 40 שלו לספר 'אמונות ודעות' בפרק ג. בענין זה ראוי להבחין בין עמדה השוללת גמול לבע"ח עולם שלאחר המוות, אך מחייבת שכר ועונש במסגרת החיים בעולם הזה - לעמדה, השוללתו מכל וכל.

(2) גם מסגנון הפסוקים ניכר שהדינים שנאמרו ביחסי אדם לחיה וחיה לאדם (בראשית ט, א-ז, העתקנום למעלה) הם מין ממניי הברית ההדדית, לא עוד סעיף ב'שלחן ערוך' הניתן לאדם גרידא. איסור אבר מן החי נכלל גם הוא בכתוב כאן: אַךְ בְּשׂר בְּנֶפֶשׁוֹ דָּמוֹ לֹא תֹאכְלוּ (בראשית ט, ד), ראה סנהדרין דף נט.

לאור כל זאת, הלא דבר הוא שהתרת אכילת בהמות חיות ועופות על ידי האדם, נזכרה והותרה לראשונה בתורה כאן במקום זה המרומים ומכבד את בעלי החיים ורואה במ בעלי ברית, ברית ממש !! אכילת בע"ח על כרחנו אינה ענין פשוט וטבעי, התורה רוצה לעוררנו לידיעה חשובה ולסוד נוקב, ואולי רומזת בזה שאכילתן היא בבחינת הוראת שעה כמ"ש הרב א"י קוק.

(3) כיוצא בזה, א"ר פנחס הכהן בר חמא כשם שלא נכנסו לתיבה אלא צדיקים, כך הבהמה החיה והעוף שהיו עמהם היו צדיקים שנ' למשפחותיהם, וכי יש לבהמה משפחה, אלא אותה הבהמה שלא נדבקה במין אחר נכנסה לתיבה. לפיכך יחסם הקב"ה (מדרש תנחומא ישן פ' נח, יח). ההשוואה מתרחבת, רק הצדיקים במין האנושי זכו למילוט בתיבה, אף בבעלי חיים נשארו לפליטה הראויים בלב [את חיי בעלי החיים בכללם, לאורו של הצדק האלוקי, יש לחשוב ולחשב בהתחשב בגלגול קודם, וכן בצפוי להם בעולם שלאחר המוות, ואולי במישורים נוספים בלתי ידועים].

וכה הרחיקו חכמינו לכת והרחיקו ראות, עד שאמרו: לכל חית הארץ, בא להביא תולדותיהם, כמו שאמר ואת זרעכם אחרים, גם כן להבטיח תולדות החיות (תורה שלמה, מבראשית רבה). הנה הפסוקים במלואם (בראשית ט, ט): וְאֲנִי הִנְנִי מְקִים אֶת בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְאֶת-זֶרְעֶכֶם אַחֲרֵיכֶם. (ט, י) וְאֵת כָּל-נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם בְּעוֹף בְּהֵמָה וּבְכָל-חַיַּת הָאָרֶץ אִתְּכֶם מִכָּל יְצִאי הַתֵּבָה לְכָל חַיַּת הָאָרֶץ. ובכך כפי שבמין האדם תחול הברית על הדורות הבאים, תחול גם כן לדורות במין החי. בעל חי שנתפס כמי שחוה את ההווה ותו לא, מבורך כאן להפתעתנו, בכרכה לדורות. הלא דבר הוא! ובבראשית רבה(בראשית

כב,ח); ומי קברו [את קין] א"ר אלעזר בן פדת עופות השמים וחיות טהורות קברוהו, ונתן להן הקב"ה שכרן, ב' ברכות שמברכים עליהן, אחת לשחיטה, ואחת לכיסוי הדם.

(4) מראשיתו של סיפור נח ותיבתו מתבררת חשיבותם של בעלי הנפש הבלתי מדברת: (ו,יט-כ) וּמְקַלְהֵי הַחַיִּים מִכָּל בְּשָׂר שְׁנַיִם מִכָּל תְּבִיאָה אֶל הַתֵּבָה לְהַחִיית אֶתְךָ זָכָר וּנְקֵבָה יְהִי: מִהָעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכָּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכָּל יָבֹאוּ אֵלֶיךָ לְהַחִיֹּת, דֵּהִינּוּ בַע"ח אֲשֶׁר הוֹבֵאוּ לְתִיבָה, לֹא לְצוּרֶךָ מִלֹּאכֶת הָאָדָם [או מזונו או להקריבם לה'] הוֹבֵאוּ, אֲלֵא כַפְעוּלָה חַיּוֹנִית לְשִׁמּוּרָם עֲלֵי אֲדָמוֹת מִפֶּאֶת יוֹקֵרְתָם הַעֲצָמִית.

[מעניין שמהר"ל ('באר הגולה' ריש באר שני) סבור שטרם הותרו בע"ח לאכילה לנח, נחשבו אכן לברואים בעלי ערך עצמי, והיתרם לאכילה לנח וצאצאיו מלמד שמעתה קיומם הוא בעבור האדם. אגב זאת, נעיר; הקביעה שלבע"ח ערך עצמי אינה מכריחה מיניה וביה שישנו בנפשם כוח הבחירה ושהם ברי ענישה. גם אפשר שגורלם בהווה, הנו תולדה מתקופות בעבר הרחוק בהן הם היו ברי ענישה].

בפרשת בראשית ב,כג: וַיֹּאמֶר הָאֱדָם זֹאת הַפֶּעַם עֲצָם מִעֲצָמִי וּבְשָׂר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לְקַחָהּ זֹאת, ונתפרש ביבמות(סג,א): א"ר אלעזר, מאי דכתיב: זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי? מלמד, שבא אדם על כל בהמה וחיה, ולא נתקרה דעתו עד שבא על חוה. לדעה זו פסוקים יח-כג שם, מתארים ניסיון ממשי של אדה"ר למצוא את בת זוגו מקרב בעלי החיים, ניסיון שאמנם לא צלח. ולכאורה ה'הוא' אמינא' לשדך ביניהם מצדדת בעמדה שלכה"פ [ושמא יש לומר: אפילו] טרם חטא אדה"ר, בין המין החייתי למין האנושי לא היה פער בלתי גשיר.

עסק בסוגיה זו ברוב להט רגשי ובאריכות, רבי משה חפץ ('מלאכת מחשבת' עה"ת פ' נח, ד"ה בחדש השני). המחבר מביא ראיות מן המושכל, מהפילוסופיה היהודית, תנ"ך וכתבי חז"ל, ומהמציאות הזואולוגית, ודרכנו כדרכו בעיקרי הדברים. אלא שמגמתו העיקרית היא לאפוקי מתפיסת השגחה הפוגמת בכל-יכולתו של אלוקים, ואילו ענייננו הוא להראות ששלילת הבחירה והגמול מבעלי חיים, פוגמת בטובו השלם של האלוקים, לבל ידח מברואיו נדח.

במאמר זה מצדד אני בתפיסה שבע"ח ניחנים בתכונות ויכולת הכרעה מעין אנושיים, ואפשר מעט לסמכה בפסוק (יונה ג) וַיִּתְּכֶסּוּ שְׂקִים הָאֲדָם וְהַבְּהֵמָה וַיִּקְרָאוּ אֶל אֱלֹהִים בְּהִזְקָה...". ואולם בסמוך בפרשת וירא אצייר את החיות ככפויות על מעשיהן. האם דמות החי בעיני הצופה מבחון, היא מחזה תעתועים המכסה על דבר מה שונה לחלוטין מהמתרחש בפנים?

עובדי אלילים מימים קדומים סגדו לבעלי החיים, בין היתר מפני האפלה המסתורית האופפת את גורלם, ואילו התורה נוטה חסד לבעלי החיים הבלתי מדברים, לאמור, יש בהם יותר ממה שהאדם יראה לעיניים - תו לא. מי יודע רוח הבהמה. שאלת התודעה העצמית החייתית, חידה היא ותהי לחידה.

.4

"כָּל הָאָרֶץ שְׁפָה אַחַת וּדְבָרִים אַחָדִים"

וַיְהִי כָל הָאָרֶץ שְׁפָה אַחַת וּדְבָרִים אַחָדִים... וַיֹּאמְרוּ הִבֵּה נִבְנֶה לָנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוּ בְשָׂמַיִם וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שֵׁם פֶּן נִפּוֹץ עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ... וַיֹּאמֶר ה' הֵן עִם אַחַד וְשָׁפָה אַחַת לְכֻלָּם זֶה הַחֵלֶם לַעֲשׂוֹת וְעַתָּה לֹא יִבְצָר מֵהֶם כָּל אֲשֶׁר יִזְמוּ לַעֲשׂוֹת. מִסִּיפּוֹר הָאִירוּעִים בַּתּוֹרָה עוֹלָה שֶׁהָאֲחָדוֹת הַמִּלְאָה בֵּין בְּנֵי הָאָדָם, אַחָדוֹת הַשְּׁפָה וְהַמְגוּרִים יַחְדָּיו, עוֹדְדָה הַפְּנִיית עוֹרָף לְאֱלֹקֵי הָעוֹלָם (1).

בפני המעיין מתגלה כאן הנהגה אלוקית מפתיעה: הִבֵּה נִבְנֶה וְנִבְלָה שֵׁם שְׁפָתָם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׁפַת רֵעֵהוּ. וַיִּפֹּץ ה' אֶתֶם מִשֵּׁם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וַיַּחְדְּלוּ לִבְנֹת הָעִיר. אֱלֹקִים מִפְּרִיד בֵּין הַדְּבָקִים וּמִקְלָקֵל אֶת מַחֲשַׁבְתָּם הָרָעָה.

אולם, אחדות המגורים ושיתוף השפה, היא צורת חיים נוחה ונאה, ומועדפת ואידיאלית גם במישור הדתי. ומזדקרת התמיהה, כיצד זה אלוקי הצדק והשלום מפר את ההרמוניה החברתית?

לאמתו של דבר אין זו הפעם היחידה ולא הראשונה שכך מנהל הקב"ה את עולמו. בפרשת בראשית עם יסוד גרעינה של של החברה האנושית גוזר הבורא שיגרת הדבש שהוחג ע"י המעורבים בחטא, יקטע באבו, מפני ששיתוף הפעולה החינני בין הנחש, חוה ואדם, הוא שאפשר וקרב את מציאות החטא והכניעה ליצר. ה' זורע את ארס האיבה בין בני אדם לנחש, ומשריש מתח מתמיד ביחסי גבר ואשה.

כמו אנשי מגדל בבל, בקשו חוה ואדם לפרוץ גבול אשר שם אלוקים ליצוריו. אלא שהבבלים בקשו לערער את הגבול הפיסי הוא רקיע השמים, ואדם ואשתו חשבו לדלג מעל הגבול המנטאלי, כנאמר: וַיִּצֹו ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לֵאמֹר מִכָּל עֵץ-הַגֶּן אָכַל תֹּאכַל. וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב יִרְעַ לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת. אֵת הַקוֹ הַרוּחָנִי, פְּסִיכִי, 'אִישׁוּתִי', הַמִּפְרִיד בֵּין אֱלֹקִים לְבְרוּאֵיו רְצוּ אָדָם וְחוּה לְטַשְׁטֵשׁ, הֵם חֲשָׁבוּ לִהְיוֹת כְּאֱלֹקִים יוֹדְעֵי טוֹב וְרָע. בְּגִין זֶה הֵעֲנִישָׁם אֱלֹקִים עַל יְדֵי שֶׁסִּכְסַךְ בִּינֵיהֶם, יַחֲסִי אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ יִהְיוּ מֵעַתָּה קוֹנְפְּלִיקְטוֹאֲלִיִּים בְּמַהוּתָם, כְּנֹאמֶר: וְאֵל אִישָׁ תִשׁוּקְתָּ וְהוּא יִמָּשֶׁל בָּךְ (2). הַכִּימִיָּה שֶׁשֶׁרְרָה בֵּין הַמִּיָּן הָאֲנוּשִׁי לְנַחֲשׁ בָּאָה אֵף הִיא אֶל קִיצָה בְּדַבְרֵי ה', וְאִיבָה אֲשִׁית בֵּינִי וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין זֶרְעָךָ וּבֵין זֶרְעָהּ הוּא יִשׁוּפָךָ רֹאשׁ וְאַתָּה תִּשׁוּפֵנּוּ עֵקֶב.

שני אירועים מכוננים הללו בראשית ימי האנושות, עם נשגבותם אשר אפס קצה נראה, ניתן לנו להבין מהם שהיתה בפועל תמונת ידידות אידיאלית בין הנבראים, אשר אלוקים גוזר לפרקה מכאן ולדורות. במעשה גן עדן מפלג שופט כל הארץ בין אדם לאשתו, ובין בני אדם לחיה. בסיפור המגדל גוזרת החכמה האלוקית להעמיד חיץ בין איש לאיש ובין קבוצה לקבוצה (3).

שאלתנו מתגברת אפוא ביתר שאת, הלא דברי התורה והנביאים משופעים דרישות לאהבה ואחוה בין הברואים, וכך היא תמונת העולם העתידי (ישעיהו יא): וְגַר זָאֵב עִם כְּבֶשֶׂת וְנִמְר

עם גְּדִי רִבְצֵי וְעֵגְלֵי וְכַפִּיר וּמְרִיא יִחְדּוּ וְנֵעַר קָטָן נִהְגָּ בָם, אם כפשוטו אם כמשל לשלום בין העמים. מה אם כן כוונת הפסוקים המתארים את הפילוגים והסכסוכים החברתיים כעונש הניתך משמים על הברואים, וכי אלוקים פועל בניגוד ליעד שהוא עצמו ציווה לבני אדם להעפיל להגשמתו?

להשיב על כך, נקדים להתבונן כי תיכף להטלת איסור עץ הדעת, מציין הפסוק: וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לֹא טוֹב הָיְתָה הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה לוֹ עֵצָר וְכַנְגָדוֹ, כלומר תחושת היות לבד, קשה ולא הולמת לאדם באשר הוא אדם. בקש ה' להפקיעו מבדידותו בעזרת בעלי חיים (בראשית ב יח-כ), ומשלא צלח ה'שידוך' ברא אלוקים את האשה מצלעו, והנה וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הַפֶּעַם עָצָם מִעֲצָמִי וּבִשְׂרַ מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לָקַחָהּ זֹאת. אפשר שהבדידות האנושית התעוררה בעקבות היות האדם מצוּוָה, שמעתה אהבת ה' אליו נתפסת בקרבו כמותנית, הוא ירא מעונשו וחש מרוחק. עכ"פ כל אימת שבן אנוש מופקע מבדידותו - אם בהיותו קרוב לבעל חיים, אם ע"י חיבורו עם אשתו, אם בחברת אנשים אחרים - עולה חשש שהכוח המשותף המתגבש יביא להרגשת מלאות כמי שמסתפק בעצמו, והריהו גופו הופך אלהים אחרים, ברוח הביאור החסידי לפסוק לא יְהִי לָךְ אֱלֹהִים אַחֲרַיִם, שלא תעשה עצמך אלהים.

הצוותא החמימה עליה נמנו, הנחש, חוה ואדה"ר, התפתחה לבקש בה עצמה חלופה [או מקבילה כלשהי] לאלוקי השמים והארץ. כיוצא בזה, חזו אנשי דור הפלגה בעוצמתה המסעירה של חברה אנושית מרובת ראשים המלוכדת כאיש אחד. צירוף כישורים זה נתפס אצלם כיכולת אדירה לחשוף את רזי הטבע ולייצר מכונות משוכללות, אף 'השמים אינם הגבול'. עוד שגו בני הדור ההוא - וגם בדורותינו כך - לייחס לגוף החברתי בן המוני האיברים, כוח עצמאי מיסטי, הרבה מעבר לסך איבריו הפרטיים. פלוני אשר המון העם מעריצים אותו, נוטה החברה לכנותו בשם אליל, מתוך ש"רבים רבים נוהים אחריו כגל אחד גדול". ומשהוכר העם כממליך מלכים, צעד אחד מכאן למסקנה ש'לו המלוכה', לאמור, האורגאניזם החברתי הינו מעין אלקים.

משסבור האדם הנברא שכתר אלוקות ניתן בראשו, לא אחריות ורצינות יפעפעו ברוחו, כי אם אי הכרה במגבלותיו. חוויית העוצמה והחופש תוליד בנפשו הפקרות קיומית (4). לפיכך, במגמה חינוכית מונעת, גזר הבורא לסדוק את ההרמוניה המשפחתית והאנושית, כזכר לחורבן אפשרי. עד שלא תעלה נפש בני אדם לרום המעלה, טוב לכל אדם כפרט לזכור שבפני עצמו בלא אלוקים, הוא אכן לבדו, כדברי דוד: כִּי אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי וְה' יִאֲסֹפֵנִי.

אט אט ולעתיד לבוא יבטל הפירוד בין הברואים, וְגַר זָאֵב עִם כֶּבֶשׂ... כִּי מְלֵאָה הָאָרֶץ דַּעָה אֶת ה' כְּמַיִם לַיָּם מְכֹסִים.

• הרחבות •

(1) לא מצאנו מילים מפורשות בתורה שהיה במעשיהם צד התרסה כלפי אלוקים, אך חז"ל בכמה וכמה מדרשים ביארו כן כמפורסם, כגון (סנהדרין קט): תניא, רבי נתן אומר: כולם לשם עבודה זרה נתכוונו, כתיב הכא נעשה לנו שם, וכתוב התם ושם אלהים אחרים לא תזכירו, מה להלן עבודה זרה - אף כאן עבודה זרה. עוד יש לומר שהתלכדותם לנעוץ יתד במקום אחד ובדעה אחת היא נגד רצון ה' בתורתו: וַיִּבְרַךְ אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת בְּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ (בראשית ט). שאיפתם לשמר ציר המאחד ביניהם כרוך גם בצמצום הילודה. קיבוץ אנושי זה לא התעניין במה שמחוץ לד' אמותיו, ובכך יש התרסה כלפי אלוקי עולם אשר ברא גרעין אנושי על מנת שיתרבה, יתגוון ויתעשר בכוחות החיים עד לאין קץ.

(2) פסוק זה וְאֵל אִישׁךָ תִּשְׁוֶקְתָּךְ והוא מִשָּׁל בָּךְ, היה מקום לפרשו, שכנגד היסחפות אדם אחר עצת חוה לחטוא בעץ הדעת, יוטבע מכאן ואילך באופי האישה טבע הפכי להשתוקק להישמע לעצת בעלה, ויהיה בכך עונש המהווה גם סכר בפני חטא כיוצא בו [כך פירשו רמב"ן וספורנו]. אבל אפשר לפרש שכמו שהביא הבורא לאיבה בין זרע האדם לזרע הנחש למנוע השפעה מאת הנחש, כן יצָר במקביל חוסר שקט כלשהו בין איש לאשתו, שפל אחד מהם יתנשא למלך, ובלא הכרעה. ראייה לדבר, מפסוק תאום לפסוקנו שלנו, ובו נאמר (בראשית ד) וַיֹּאמֶר ה' אֵל קַיִן לְמָה חָרָה לָךְ... לְפָתַח חַטָּאת רִבְץ׃ וְאֵלֶיךָ תִּשְׁוֶקְתוּ וְאַתָּה תִּמְשָׁל בוּ. בפסוק הזה ברי שקיץ מעותד למלחמה תמידית עם יצרו המשתוקק להכריעו, ועל קיץ לאמץ כוחותיו ולמשול בו - כך פירשו על אתר, אותו רמב"ן ואותו ספורנו!

ונראה שרמב"ן וספורנו נמנעו מפירוש עקיב בפסוק הנוגע ביחסי איש ואשתו, מפני שלדעתם לא נכון למצוא בתורה יסוד לאי יציבות זוגית, יסוד המצנן את השאיפה לאידיליה רומנטית. אך תורה היא וללמדה אנו צריכים, ומותר לשער שהתורה מאירה לזוגות הבאים את דרכם, ואומרת, "בכדי שלא תעלה האהבה ההדדית על גדותיה ותסברו שלא נברא העולם כולו אלא בשבילכם, תראו עצמכם במרכז ותזלזלו בכל 'שאר' בריות תבל, ואף לאלוקים ומצוותיו לא יהיה מקום בלבכם המוצף אהבה זוגית - על כן גזר הבורא שה'אני' הפרטי של כל אחד מביניכם בל יעקר ממקומו, אלא לעולם זה מושך לפה וזו מושכת לשם. ולא רק האשה תתקשה לפתות את אישה, אף האיש לא יצליח בנקל להטות את רצון זוגתו". עוד נראה שנבואת הפסוקים למתח הכרחי העתיד להיות בחיי הנישואים, עשויה להקל ולשכללם על ידי שהן האיש הן האשה ישלימו עם מציאות החיכוכים השכיחים.

נחזיוק לדברינו יש מהעמדת הפרשיות זו מול זו. עם בריאת האשה נאמר (בראשית ב, כג-כה). וַיֹּאמֶר הָאֱדָם זֹאת הַפֶּעַם עֵצָם מִעֵצֵי וּבָשָׂר מִבָּשָׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לִקְהָה זֹאת... וַיְהִי שְׁנֵיהֶם עֶרְוָמִים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבָּשְׂשׁוּ. כך היא אחדות אידיאלית וממילא כיסוי הגופים מטיל חיץ ביניהם. ואילו אחר החטא נכתב (ג, כ-כא) וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הוּא הִיְתָה אִם כָּל חַי. וַיַּעַשׂ ה' אֱלֹהִים לָאָדָם וְלְאִשְׁתּוֹ כְּתַנּוֹת עוֹר

וַיִּלְבָּשׁוּ. לאשה מגמה עצמאית, אין היא מסתפקת בתפקיד עזר כנגדו, היא אם כל חי, לפיכך היא ובן זוגה גודרים עצמם במלבוש חוצץ, במשמע "אין אנו גוף אחד".
ואולם לא לעולם כך יהיה, בקץ הימין תחזור אחדות הזוגיות לימי זוהרה, על דרך הכתוב (הושע ב): וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא נָאֵם ה' תִּקְרָא אִישׁ יְלָא תִקְרָא לִי עוֹד בְּעֵלִי. מלות הפסוק הן בדווקא: אִישׁ מְצִיין כִּי מְאִישׁ לְקַחָהּ זֹאת, בְּעֵלִי מְצִיין את אדנותו עליה חרף התנערותה, עיי"ש ברש"י].

לא מן הנמנע הוא שביאורנו זה, חבוי בתשתית דברי רמב"ן וספורנו, אם נפרש שהם הטעימו את כניעותה של האשה מכאן ולהבא בבחינת יסוד מאזן לשליטתה המוחלטת על אדם בסיפור עץ הדעת - לא שבקשו למחוק את עצמאותה מכל וכל. וצ"ע.

* אחר הדברים האלה מותר יהיה לשער שהקונפליקט הפנים-אישיותי בין כוחות הנפש האנושית, כנ"ל וְאֵלֶיךָ תִּשְׁקָתוּ וְאֵתָה תִּמְשָׁל בּוֹ, אף הוא ממין הקונפליקטים הבינאישיים. רוצה לומר, מגמתו לשמור את האדם לבל ירדם בחיק האגו המנופח המסתפק בעצמו ע"ד הכתוב אני ואפסי עוד.

(3) גזרת הבורא לערער את היחסים בין השותפים לעבירה כסייג להרחיקם מן החטא, אינה מתוחמת לבני אדם ובעלי חיים, היא מתפשטת אל הצומח והדומם. עץ הדעת צמח מן האדמה, ומפני כך נאמר לאדם אַרְוֶהָ הָאֲדָמָה בְּעִבּוֹרְךָ בְּעֶצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ. וְקוֹץ הַדֶּרֶךְ תִּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה. אדם וחוה גם גורשו מקרקע גן עדן, כנאמר, וַיִּגְרֹשׁ אֶת הָאָדָם וַיִּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגֵן עֵדֶן אֶת הַפְּרִי. עַל הַנַּחֵשׁ נִגְזַר לְשֹׂרֵץ רַב זִמְנוֹ עַל הָאֲדָמָה, לֹא עַל הַעֲצִים, כְּכָתוּב: עַל גַּחֲוָה תֵּלֵךְ וְעַפְרָה תֹּאכַל כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ. דור הפלגה הוכרחו להיות נדחים מכברת הארץ שבחרו להם, כנאמר, וַיִּפֹּץ ה' אֶתֶם מִשָּׁם עַל פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ וַיִּחְדְּלוּ לְבָנֵת הָעִיר.

כל הללו נועדו להרחיק את האדם וזרעו מן העבירה. ואולם יבואו ימים להם התנבאו נביאנו, אז יתקרבו המרוחקים. הנה בתלמוד(כתובות קיא): א"ר חייא בר יוסף: עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת, שנאמר: יהי פסת בר בארץ. ובישעיהו יא: וְשִׁעֲשַׁע יוֹנָק עַל חֵר פֶּתֶן, תִּינוֹק אֲנוּשֵׁי מִשְׁחָק בִּקְרֵבַת נַחֵשׁ. וכן, אמר רב יוסי... לשעבר נאמר הבה נרדה ונבלה שם שפתם... אבל לעתיד לבוא נאמר אז אהפך אל עמים שפה ברורה (ילקוט שמעוני צפניה, רמז תקסז), אז תהא אחדות הרמונית, לא אחדות מוניסטית מצומצמת כבדור הפלגה.

(4) הכרת בני אנוש במלכות אלוקים עליהם, עם היותה מקטינה את קומת אנוש וסוכרת בפני גלי יוהרא והפקרות מתעצמים והולכים, היא משמשת מאידך גיסא תריס בפני גימוד האדם והעולם וכל אשר בו. תודעת האדם כנברא בצלם אלוקים חיים, ממריצה אותו להערכת החיים ולאהבת הקיים והקיום, ולולא תודעה יקרה זו, היו אוכלוסי העולם כולו עשויים לבחור בהתאבדות קולקטיבית, בצירוף נסיבות מיוחדת. ואם תמצי לומר, השמדה עצמית כזו יכולה היא שתבוא מתוך שכרון הכוח.

אם כנים דברינו, התפיסה העממית הרווחת גורסת שהתפצלותם של יושבי תבל לאומות וקבוצות היא הגורם הראשי למתחים וקנאות, למלחמות ושפך דם, איננה זהה לדעת תורה.

שכן בורא עולם גזר לפרק את המבנה המסוכן בו שפה אחת ודברים אחדים, למען תתחזק האמונה בה', ובעקב כך האמונה בחיים גופם. השווה גישתנו במאמר זה, עם משכ' רד"צ הופמן (בראשית יא, עמ' קפד).